

Hans-Dietrich Kahl

Nekaj misli o moji knjigi »Država Karantancev« (Ljubljana, 2002) ob njeni predstavitvi v Slovenskem znanstvenem inštitutu na Dunaju, dne 14. junija 2003

Nihče ne obžaluje bolj srčno kot jaz, da pričujočega razmišljanja ne morem predstaviti sam. Dolga leta sem si želel intenzivno razpravo o vprašanih, ki jih sedaj povzema moja knjiga. Pričujoča prireditev mi vliva upanje, da bi se razprava zdaj lahko razvnela. Vendar mojih 83 let terja svoj davek. Temu se moram pokoriti in zato lahko le prosim za prijazno razumevanje moje odsotnosti.

Kaj sem pravzaprav hotel? Izhajam iz tradicije Herberta Ludata (1910–1993), na čigar inštitutu v Gießnu sem imel priliko delati šest let; istočasno me vodi želja, da bi prispeval k nadaljevanju življenjskega dela svojih preminulih prijateljev Wolfganga H. Fritzeja (1916–1991) in Františka Grausa (1921–1989). Pripadamo generaciji, ki jo je globoko zaznamovala druga svetovna vojna in njene posledice, vsakega na prav poseben način. Zaradi te izkušnje smo se, kakor mnogi drugi, še posebej močno zavedali, kako zgrešeno in nezadostno je bilo tako dolgo veljavno pojmovanje zgodovine, na primer Leopolda von Rankeja (1795–1886) z vsem, kar je povzročilo, saj je šlo za koncepcijo romansko-germanskega Zahoda. Več kot potrebno je, da vanjo končno vključimo predvsem slovanske partnerje, pa tudi baltske, finske, madžarske in druge, saj je to nujno, če želimo pojasniti svojo skupno evropsko identiteto. Ob tem pa moramo upoštevati tudi raznotero premikanje prebivalstva v vseh smereh, ki so ga spremljale menjave jezika in drugi procesi asimilacije v teku stoletij, ki so vedno znova meglili pogled na kljub vsemu še obstoječe skupne točke. Med dejavnike, ki ločujejo sedanje nemštvo od starejšega germanstva, sodi prekrivanje in spojitev s pomembnimi keltsko-romanskimi in slovanskimi elementi, katerih naslednikov v mlajših generacijah ni več mogoče ločiti od jezikovno prevladujočih germanskih skupin – oboje je eno. Temu primeru bi zlahka dodali še druge.

Tovrstni uvidi, ki sem jih želel pojasniti, so me pred petimi do šestimi desetletji pripeljali do tega, da sem posebno znanstveno pozornost namenil začetku trenja med celinskimi Zahodnimi Germani, kasneje Nemci, in nosilci slovanskih idiomov. Vemo, da gre za celo vrsto procesov iz različnih obdobjih zgodnjega in visokega srednjega veka, ki so se, grobo rečeno, odvijali med Jadranom in Baltikom, vzdolž linije, ki je v času Karla Velikega potekala od Kiela preko Magdeburga, Erfurta, Bamberga, Passaua in Linza do Ogleja – seveda gre le za približen potek. To območje sem skušal postopoma raziskati z ustreznimi zgodovinskimi metodami za preučevanje posamezne dežele – samo po sebi se razume, da to ni bilo mogoče enakomerno, temveč so se težišča vseskozi menjavala. Nisem pričel pri Karantancih, temveč na območjih, kot sta Brandenburško in Meklenburško, ki sta mi bili iz osebnih razlogov sprva bližji, vendar je moj pogled že zelo zgodaj pritegoval tudi vzhodnoalpski prostor: prav tam je to svetovno zgodovinsko trenje povzročilo prve vidne valove, in prav tam je, prav pod vodstvom Karantancev, nastala edina politična tvorba pod slovansko oblastjo, pri kateri lahko med pozno antiko in karolinško dobo prepoznamo vsaj nekatere temeljne poteze. Zasičenega z lažnim germanskim ponosom, kakršnega sem izkusil v mladih letih, me je zamikalo, da bi si poleg Gotov, Frankov in drugih zvezdnikov t.i. preseljevanja ljudstev nekoč ogledal tudi

kaj drugega, drugačnega vse do verskih temeljev, kajti prav tu so se morali pripetiti odločilni dogodki pred začetkom pokristjanjevanja in to brez sodelovanja bolj ali manj neokrnjenih krščanskih cerkva kot dejavnikov, ki zagotavljajo kontinuiteto in državo. Izvrstna knjiga o Avarih izpod peresa mladega dunajskega kolega Walterja Pohla (1988), katerega napovedanega sodelovanja na tej prireditvi sem še posebej vesel, je dokončno pokazala, kako pomembna so lahko za to obdobje tovrstna dopolnila tradicionalnih raziskovalnih tokov, ki jih še razvijamo. Želja, da bi dobili nekaj podobnega tudi za Karantance, je bila vse večja.

Seveda ni šlo brez težav. Neposredno dostopna baza informacij glede Karantancev je – kljub vsem naporom in prizadevanjem – še vedno pomanjkljiva. Podobno kot številne druge, tudi germanske skupine iz tistega časa, niso zapustili nikakršnih pisnih virov, kar pa se je zdelo krščansko-«nemškim» sodobnikom vredno, da zabeležijo, je napisano omejeno in enostransko, vrh tega pa je tudi tendenčno prikrojeno. Strokovna literatura je nudila določene trdne predstave, ki jih je tradicija prenašala iz priročnika v priročnik in ki sem jih sprva prevzemal. Pri poskusu, da bi jih uskladil z viri, pa so se pojavile težave, ki jih je bilo treba na takšen ali drugačen način razčistiti. Vendar so se moje ugotovitve le težko uveljavile, saj so bile za marsikoga moteče. Zaslužen starosta tovrstnega raziskovanja narodovih korenin, ki sem ga zato zaprosil za razgovor, me je, denimo, odslovil z besedami, da je to že davno raziskano in da s tem ni več treba tratiti časa. Njega ni več med živimi. Po drugi strani pa sem v sosednjih deželah naletel na rezultate, ki so si zaslužili, da sem jih vključil. Nisem pa opazil, da bi bili sprejeti tam, kjer bi bilo potrebno.

Tako sem, da ne bi izgubil stika in da bi še dodatno razjasnil svoje predstave, iskal dalje in, kakor se mi je zdelo, napredoval. Vendar si sam nikdar ne bi upal teh izsledkov strniti v obširno monografijo, kajti manjkal mi je in mi žal še vedno manjka temeljni predpogoj: pomembnih predhodnih del v slovenskem jeziku ne morem ustrezno razumeti in upoštevati. To pomanjkljivost sem in jo še vedno močno občutim. Vendar mi je miselni preobrat v zgodovinski znanosti v končno samostojni Sloveniji kljub temu skorajda na strežaj odprl vrata. Prav tu so me sprejeli kot sogovornika in naposled povabili, naj svoje izsledke izčrpno predstavim! To je bil izreden izziv, ki pa sem ga rad sprejel, čeprav sem pravzaprav imel druge načrte, ki bodo zdaj verjetno ostali neuresničeni. Bil sem deležen podpore, kakršno si človek lahko le želi, in po zaslugi skoraj neverjetne zavzetosti, s kakršno so moji slovenski prijatelji spremljali delo in ga spodbujali, je nastala pričujoča knjiga. Ne morem izraziti, kako hvaležen sem vsem, v prvi vrsti pa naj navedem svoja prijatelja Rajka Bratoža in Andreja Pleterskega.

Najprej je bilo treba kar najbolj zaokrožiti materialno podlago. Najpomembnejše je bilo, da obstoječe vire, ki so zgodovinarju najbolj dostopni, dopolnimo z arheološkimi dognanji. Tudi pri tem sem bil deležen velikodušne in nesebične podpore, predvsem s strani svojega prijatelja Franza Glaserja iz Celovca. Vključiti je bilo mogoče tudi jezikoslovne in teološke pristope. Tako ustvarjenemu celostnemu sklopu virov sem se poskušal približati na način, ki je bil za to območje doslej redko uporabljen, namreč s primerjalnimi metodami. Bolje izpričane sanje zgodnjėslovanskega življa o lastni domovini jasneje kažejo, kaj je bilo takrat možno, sicer nekoliko kasneje, toda z merodajnim faznim zamikom, ki je značilen za toliko evropskih razvojnih tokov. Naj potemtakem pri Karantancih zares ne bi obstajale nikakršne ustreznice tega, kar zasledimo v teh poročilih – ustreznice, ne nujno vzporednice?

Tu se skriva past, ki se ji moramo izogniti. František Graus in drugi so vedno znova opozarjali, da glede na izredno prostranost slovanskega jezikovnega prostora ne smemo le na podlagi jezikovne sorodnosti kar takoj sklepati tudi o skupnih točkah pravnega ali siceršnjega značaja. Ko pa si enkrat zastavimo omenjena vprašanja, pa skromni karantanski material neredko spregovori na doslej neupoštevan način; gre za majhne namige, ki jih sicer zlahka prezremo, vendar naenkrat dobijo svojo težo. Vodilo me je metodološko načelo, da lokalni

viri vsekakor morajo vsebovati oporne točke, in temu vodilu sem neomajno sledil. Od tod v določenih okoliščinah izhajajo tudi nove različice prej poznane. Na splošno sem se lahko oprl na določeno poznavanje dežele – planinarjenje in popotovanja sem že od nekdaj imel za eno izmed najpomembnejših pomožnih zgodovinskih ved. Kar je koristilo predvsem poskus, da bi vsaj približno določil in ne le domneval, kje so potekale meje karantanske države.

Vsa ta prizadevanja pa nam jasno kažejo eno: analiza karantanske države in okoliščin njenega obstoja je sočasno prispevala pomemben delež tudi k splošnemu preučevanju etnogeneze, čigar sodobne metode po mojem mnenju prav tako še niso bile uporabljene na tem območju. Menim, da sem prispeval tudi k preciznejši strokovni terminologiji, ki sem razlikoval med *etnijsko* (Ethnos) kot jezikovno in kulturno kolikor toliko enotno enoto ter *ljudstvom* (Völkerschaft) kot jezikovno in kulturno heterogeno združbo, ki lahko, če ima na razpolago dovolj časa, dozori v zaokroženo etnijo, ni pa nujno, da do tega pride. Takšno ljudstvo so po mojem mnenju ostali tudi Karantanci; ostali so na začetku etnogeneze, ki je bila predčasno prekinjena, pri čemer se mi njihov zaton zdi bistvena predpostavka za nastanek kasnejšega slovenstva – če bi se njihova država ohranila in utrdila kakor denimo češka, bi njene meje verjetno ovirale širšo etnogenezo, do kakršne je potem dejansko prišlo. Poleg tega terminološkega predloga se mi je zdelo pomembno, da močnejše poudarim pomen jezikovnih premikov, t.j. predvsem glasovnih sprememb, ki se dokazano vedno širijo, ne da bi se ozirale na obstoječe politične meje, ne da bi nujno ustrezale nekemu etnogenetskemu procesu ali da bi s svojimi učinki pričale o preseljevanju etničnih skupin. Germanistika je predvsem v Spodnji Avstriji in na Koroškem odkrila številne sledi, ki jih tolmačijo kot ostanke neke zgodnejše bavarske širše poselitve v teh krajih, najmanj v osmem stoletju. O najdenih jezikovnih sledih verjetno ne gre dvomiti, pač pa o tovrstni interpretaciji. Tudi sam teh sledi ne morem dokončno pojasniti, moram pa se vprašati, ali ne gre ob tem za jezikovne premike, na primer za vplive visoko nemške glasovne premene, ki so zajemali deloma izrecno izpričane ostanke Germanov iz časa preseljevanja ljudstev skupaj z Bavarci in drugimi, ne da bi to pomenilo, da so bili tukaj tudi naseljeni. Dejstvo, da so Germani v tujejezičnem okolju svoj plemenski jezik lahko ohranili več generacij, pa čeprav v obliki splošne dvo- ali večjezičnosti, na osupljiv način dokazujejo Krimski Goti, kjer še iz 16. stoletja poznamo zapise živega jezika. Ti elementi naj bi se potemtakem izgubili zaradi prihoda Bavarcev. – Tudi glede nastanka slovenstva bi si lahko predstavljal, da je pri njem odločilno sodelovala cela vrsta najrazličnejših jezikovnih gibanj, ki so od zunaj prodirala v deželo, vendar bi bilo tudi to treba še podrobneje preučiti.

Izmed strukturnih elementov, ki jih je, po mojem mnenju, mogoče zaznati pri karantanski državi, je poleg slovanske dediščine treba računati tudi s prehodnim stepsko-nomadskim vplivom. Rezultat vsega tega je mogoče označiti kot model predstave, ki omogoča splošno orientacijo, ne da bi ga bilo mogoče do potankosti dokazati. Stanje virov nas sili v to, da se zadovoljimo z različnimi stopnjami verjetnosti – in le redko lahko nekaj neizpodbitno dokazemo. Nedvomno bo v prihodnje mogoče in treba popraviti ali modificirati marsikaj od tega, kar sem poskušal predstaviti. Takšna je sama narava našega početja. Nihče pa mi ne bo mogel oporekati, da se nisem trudil kar najbolj približati virom, in v celoti mislim, da se je trud izplačal, saj smo tako dobili prvi strnjen povzetek različnih pogledov, ki predstavlja nov temelj za nadaljnje raziskave.

Če kdo ve več, naj ne odlašaj. Ne želim imeti prav, temveč želim doseči napredek znanosti, kar pa nikdar ni mogoče v obliki monološkega oznanjevanja neizpodbitnih resnic, temveč vedno le v diskurzu, v teku katerega zavzemamo stališča in jih preverjamo, sprejemamo ali zavračamo. In k temu diskurzu sem želel prispevati svoj delež.

Prevedla Amalija Maček Mergole